

črtice, potem pa tudi večja dela: Potepuh Marko in Kralj Matjaž (1937), Hlapec Jernej in njegova pravica (1937, potem še veliko ponatisov), Na klancu (1955), Hiša Marije Pomočnice (1979), Življenje idealista (izbor: Martin Kačur in druge črtice).

Samostojni knjižni prevodi predstavljajo slovensko književnost od Slovenskih ljudskih pravljic (1987), Poezija Franceta Prešerna (1971, 1975) prek slovenskih modernistov (razen Murna), Srečka Kosovela, precej dobro zastopanega slovenskega socialnorealističnega romana do sodobne slovenske književnosti (Andrej Hieng, Vitomil Zupan, Peter Božič, Kajetan Kovič, Rudi Šeligo, Lojze Kovačič, Drago Jančar, Dušan Jovanovič, ...).

2.6 Izšlo je tudi nekaj antologij. Najstarejša in najbolj obširna (A szlovén irodalom kistükre, Evropa, 1973) z odlomki predstavlja vse od ljudskega slovstva do sodobne slovenske književnosti (do dramatike Primoža Kozaka). Druga antologija je izbor poezije slovenskih modernistov (Slap – Zuhatag, skupna izdaja založbe Evrope iz Budimpešte in Državne založbe Slovenije, 1979). Obstajata še dve antologiji sodobne slovenske poezije (Hogy is állunk, Evropa, Budimpešta, 1984; Csillagok és szívek, Evropa, 1973), poleg antologije sodobne slovenske krajše proze (Téli éj, Evropa, 1970) in antologije sodobne slovenske drame (A hodító, Evropa, 1989) pa je v madžarščino prevedeno tudi pesništvo koroških Slovencev (skupaj z izborom poezije madžarske narodnosti v Sloveniji, izdaja je v slovenskem in madžarskem jeziku, Pomurska založba, Murska Sobota, 1981).

3 Za konec – madžarske jezikoslovce je zanimal slovenski jezik tudi zaradi razumevanja in določanja njihovega lastnega. Pojavljale so se tudi teorije (slovaška, bolgarska v razpravah o prevzetih slovanskih besedah), ki so jim drugi očitali preveliko ekspanzivnost. Na področju literarne zgodovine, kjer so upoštevali tudi slovensko ustvarjalnost, je očitna želja po razširitvi védenja in po zorenju kulturne zavesti, predvsem v zadnjem desetletju.

V zadnjem času izbor prevajalcev postavlja v središče zanimanja dela, kot so Galjot, Veliki briljantni valček Draga Jančarja, Resničnost Lojzeta Kovačiča, Osvajalec Andreja Hienga, Igrajte tumor v glavi ali onesnaženje zraka Dušana Jovanoviča, kar napeljuje na misel, da se na obodu tega dela Evrope zbirajo podobne izkušnje (saj mora biti delo odmevno!). Madžarska se čuti zavezano kulturnemu deležu Srednje Evrope, ena od njenih sedanjih vezi je tudi tak kulturni pretok.

Marjanca Mihelič
Univerza v Budimpešti

GENEZA NEOBJAVLJENEGA ROLLANDOVEGA PISMA GORKEMU

V arhivih za literaturo in umetnosti ZSSR smo našli zanimivo pismo, ki ga je R. Rolland 22. oktobra 1930 naslovil na M. Gorkega. Prevedeno v ruščino, je vzbudilo kar precej zanimanja ne le med literarnimi zgodovinarji, ampak tudi zgodovinarji in seveda bralci. Slednji so me spraševali o genezi bistrovidnosti tega velikega francoskega misleca in pisatelja (po izobrazbi zgodovinarja), ki je zapisal: »Vznemirjen sem. Žal! Pomislim na leto 1793, ko je revolucija v svoji največji vnemi brez razlike obračunavala s svojimi sovražniki in najzvestejšimi služabniki. Bojim se, da bodo storjene usodne napake. A to zaupam le vam. Saj, tako kot vi, ljubim revolucijo in si, enako kot vi, želim zmage ZSSR.«¹

To je, vidite, misel, ki bi jo morali prebirati in dajati v branje tudi drugim! Ko jo bomo povsem dojeli, bomo o Rollandu mislili natanko tako kot Degas, ko je na večer pred njegovo

¹ Central'nyj gosudarstvennyj arxiv literatury i iskusstva SSSR. Fond № 1303, opis' I, ed. xr. 584, l. 140.

smrtjo zaupal Manetu: »Nismo vedeli, da je tako velik!« A Rollandova predvidevanja so se v resnici žal še več kot potrdila.

Da bi odgovorili na zastavljeno vprašanje, je treba najprej povedati neko splošno dejstvo. Rolland je v svojem Ljudskem gledališču (Théâtre du Peuple) poudaril, da ima »naše ljudstvo verjetno najbolj junaško zgodovino« in da je le-ta »prava zakladnica misli in strasti«. Proučil je velike politične in socialne interese francoske revolucije ter tu tudi črpal snov za Gledališče revolucije (Théâtre de la Révolution). Zgodovinsko ozadje francoske revolucije je seveda poznal do potankosti. V njegovem pismu A. M. Curtiusu z dne 25. oktobra 1927 se nam razkrije neko pomembno priznanje – ko je pisal dramo Danton, je namreč že poznal Aularda in Jaurèsa. Ob 200-letnici francoske revolucije je treba še posebej poudariti dejstvo, da ni nikoli prenehal občudovati štirih zajetnih zvezkov Zgodovine revolucije (Histoire de la Révolution) Jeana Jaurèsa. V neobjavljenem pismu gospe Louisi Cruppi 2. aprila 1921 je takole ocenil Jaurèsovo mojstrovino: »Čudovito je... Vse je tako živo in organsko. In kako inteligentno; kakšna plemenitost duše, ki zaznava lepo in humano vsepovsod, kjer se nahaja, celo pri svojih nasprotnikih! K temu dodajam, da je delo obogateno z nešteto novimi dokumenti in čtivi, ki jih francoski zgodovinarji do zdaj še niso uporabili, ter tako znova in znova prenavlja tisto zgodovino, ki sta nam jo razkrila Michelet in celo Aulard.« Tisto, kar je Rollanda v Zgodovini revolucije zlasti presunilo, pa je – kot je zaupal gospe Louisi Cruppi – »istovetnost tedanjih problemov s temi, ki tarejo današnji čas. In tako smo soočeni z groznim vprašanjem diktature revolucije in 'začasnega' nasilja, katerih nevarnosti in uničevalno zlo usodo so razbrale tako Robespierjeve ostrovidne oči kot Mirabeaujev angelski pogled ali pa Condorceteva razsežna inteligentnost.«²

Jasnovidna misel, ki jo je R. Rolland zaupal M. Gorkemu, je torej izhajala iz tragične poučnosti dogodkov francoske revolucije in morebitnih posledic koncentracije celotne oblasti v rokah enega človeka – Stalina. To vsekakor, toda Rolland je, glede na svojo podkovanost zgodovinarja, verjetno razpolagal tudi s konkretnimi in verodostojnimi informacijami o tem, kar ga je v ZSSR zanimalo.

V nadaljevanju se bomo ustavili ob nekem zanesljivem viru informacij, ki se zanimanju R. Rollanda ni mogel izmuzniti. S tem ni rečeno, da so ostali viri, s katerimi je razpolagal, zanemarljivi. Vendar je izmed podatkov v posebno skupino izločal tisto, kar ga je lahko resnično poučilo o položaju v ZSSR.

L. 1930 so združene založbe Vremja objavile prvi zvezek Zbranega dela R. Rollanda. Predgovore k delu, ki je bilo prva takšna objava ne le v ZSSR, ampak nasploh v svetu, so napisali Maksim Gorki, Anatolij Lunačarski in Stefan Zweig. Lahko si predstavljamo občutke, ki so prevevali Rollanda med ogledovanjem tega zvezka – nedvomno je občutil globoko moralno zadoščenje. Kaj ni prav on že od prvega duhovnega srečanja z Levom Tolstojem vseskozi verjel v ustvarjalno moč fizičnega in umskega delavca? Kaj se ni še l. 1911 ob pisanju zadnjega zvezka Jeana Christopha v Firencah takole zaupal G. Papiniju: »Sedaj pričakujemo novo zarjo in njena luč, četudi jo zastirajo meglice trpljenja, se svita v Rusiji: ime ji je usmiljenje, brezupna ljubezen do ljudi. V svojem delu sem poskušal poimenovati posamezne stopnje te evropske veličine. Moj Jean Christophe naj bi bil sinteza, proces, zagovor in zlasti poziv.«³ Ob tem ne smemo spregledati, da je nameraval zadnjo knjigo svojega romana epopeje nasloviti Nova zarja, a so mu težave pri izdaji to onemogočile.

V predgovoru M. Gorkega je morala Rollanda pritegniti zlasti misel, da je v neizprosni igri sovražnih sil zgodovine tudi »človek ena od sil, saj v svoji težnji po idealni pravičnosti nenehno opozarja, kako je le-ta neobhodno potrebna zlasti delavcem, edinim, ki bi jo bili

² Arhivi Romaina Rollanda, Pariz.

³ G. Papini, *Passato remoto*. Firenze: L'Arco, 1948. Str. 253.

zmožni uveljaviti po vsem svetu.«⁴ Poleg te ideje, ki bi jo lahko upravičeno pripisali kritiki Rollandove drame *Volkovi* (*Les Loups*)⁵, pa lahko domnevamo, da veliki mislec in humanist 20. stoletja ni ostal brezbrizen niti do naslednje trditve M. Gorkega: bralec oz. širši krog javnosti bi se moral navzeti tistega, kar tvori samo miselno jedro francoskega pisatelja: »ljubezen do človeka in človekovo spoštovanje do svojega velikega dela«. »Žal pa so se te kvalitete zelo skromno razvile med delavskim razredom in boljševiki, ki so si zadali izredno težko nalogo vzpostaviti in utrditi v svetu resnično pravi humanizem«; tako drzno je Gorki, ta duhovni brat francoskega misleca, zaključil svoj predgovor.⁶ Ni zgolj naključje, da je Rolland svoje mračne besede namenil prav Gorkemu.

Nasprotno pa je predgovor A. Lunačarskega žal izzvenel v zoprno napihnjenem tonu zakletih sovražnikov ne le R. Rollanda, ampak tudi ZSSR. Vplivni predstavnik sovjetske intelektualne elite, ki je v pismih iz Švice med 1. sv. vojno ogovarjal Rollanda s »svojim učiteljem«, je zdaj humanizmu francoskega misleca in pisatelja očital medlost in mehkušnost. Po mnenju Lunačarskega se je Rolland močno uštel, ko je hotel biti znanilec »morale prihodnosti«. Rollanda pa je zaskrbel predvsem naslednja njegova misel: »Naši ideali so skupni..., a uresničiti jih ne moremo, ne da bi prestopili 'rdeče morje', kajti pot do njih nam zastavljajo neizprosni in močni sovražniki.«⁷

Rolland je opazil, da Lunačarski ni zakrivil le nedolžne napake. To pero je v skrbi za stalinistično diko zapisalo zmoto naravnost ubijalske narave. Pod krinko pripravljanja bleščeče prihodnosti je širilo doktrino, ki naj bi v »rdeče morje« pahnila prav vse nasprotnike svojih dogem; in to z zlobno brezbriznostjo in brez vsakršne manire.

Ta predgovor pravzaprav nenavadno žalostno zrcali duhovno razpoloženje tistega dela sovjetske inteligence, ki ga je oblikoval stalinizem. Razkriva ne le nezmožnost demokratičnega mišljenja, ampak tudi popolno odsotnost človeškega čuta.

Rolland je mnenja, da bi se pravična misel morala ravnati po »potrebah razuma in srca, po nenapisanih zakonih človečnosti ter suverenih zakonih človeške evolucije...«⁸ To pa le dodatno potrjuje tezo, po kateri je prav predgovor Lunačarskega spodbodel Rollanda, da je pomočil pero v črnilnik in zaupal Gorkemu svoje zlovešče slutnje. Le-te so namreč samo nadaljevanje njegovega lastnega predgovora k *Zbranemu delu*, kjer govori o »junaških trpljenjih«, »nadčloveški vzdržljivosti« in »junaških žrtvah« ljudstva, ki je v Rusiji izvedlo »veliko revolucijo«.⁹

Rolland je ob prebiranju predgovora Gorkega jasno doumel odmik Lunačarskega od leninistične smeri. Gorki je napisal: »On [R. Rolland] je humanist in pacifist, toda v resničnem in najglobljem pomenu teh besed, kakor ju pojmuje tudi sam boljševizem. Sicer bi R. Rolland ne mogel imenovati Vladimirja Lenina 'največji mož pravične stvari naše dobe'.«¹⁰ Med prvo svetovno vojno je Rolland imel priložnost spoznati, kako malo se je Lunačarski v političnih zadevah zmenil za moralo.

⁴ M. Gor'kij, *O Romene Rollane*. V: R. Rollan: *Žan Kristof*. Čast' pervaja. Zarja. Čast' vtoraja. Utro. Čast' tret'ja. Junost'. Predislovija Avtora, M. Gor'koga, A. V. Lunačarskogo i Stefana Cvejga. Vtoroe izdanje. Leningrad: Kooperativnoe izdatel'stvo Vremja, 1933. Str. 5.

⁵ Gl. našo študijo, posvečeno problematiki drame *Volkovi*, objavljeno v kolektivni monografiji o literarnih problemih in veliki francoski revoluciji. Pedagoški inštitut Gorki v Kujbiševu, 1989 (v tisku).

⁶ M. Gor'kij, *O Romene Rollane*, str. 6.

⁷ A. V. Lunačarskij, *Romen Rollan kak obščestvennyj dejatel'*. V: *Žan-Kristof*, 1933. Str. 10–11, 12.

⁸ *Bon voisinage*. Edmond Privat et Romain Rolland. Pisma in dokumenti, ki jih je uredil in komentiral Pierre Hirsch. Predgovor Marie Romain Rolland. Zv. 1. Neuchâtel: Baconnière / Pariz: Albin Michel, 1977. Str. 201–202.

⁹ R. Rollan, *Privet Romena Rollana ruskim čitateljam*. V: R. Rollan: *Žan-Kristof*. Predislovie Avtora. Str. 34.

¹⁰ M. Gor'kij, *O Romene Rollane*, str. 6.

Čprav je bilo stališče Gorkega pravilno, pa si ni moglo pridobiti naklonjenosti ne uradne kritike (K. Radek) ne »liberalne« literarne kritike (V. Desnicki, N. Rikova¹¹ in mnogi drugi). Pomembno pa je opozoriti, da na prvem kongresu sovjetskih pisateljev, ko bi se morebitni znanstveni spori glede Rollandove misli utegnili razrešiti, različnih stališč ni bilo več slišati.¹² K. Radek, ki je zasedal pomembno mesto v KP ZSSR, se je opredelil za smer Lunačarskega. Priznal je sicer, da literatura ni njegova domena, ni pa se mogel vzdržati kritike t. i. malomeščanskega humanizma; »tega humanizma«, je dejal, »ki nas razdvaja od R. Rollanda«.

Ta smer je bila v sovjetskih študijah o R. Rollandu prisotna vse do konca 50-ih let.

Gustav Cvengroš
Univerza Ivana Franka, Lvov

Prevedla *Metka Šorli*
Filozofska fakulteta, Ljubljana

---

¹¹ Gl. V. A. Desnickij, Posleslovie k dramatičeskim proizvedenijam Romena Rollana. V: R. Rollan. Sobr. soč. S predislovijami Avtora, M. Gor'kogo, A. V. Lunačarskogo i Stefana Cvejga. Zv. XIII. Leningrad: Kooperativnoe izdatel'stvo Vremja, 1932. Str. 430. – N. Rykova, Vstupitel'naja stat'ja. V: R. Rollan: Žan–Kristof. Pervod s francuzskogo pod obščej redakciej A. A. Smirnova. Zv. I. Leningrad: GIXL, 1937. Str. 10.

¹² Gl. Pervyj Vsesojuznyj S"ezd Sovetskih Pisatelej. Moskva: Stenografičeskij otčet, 1934.